

Künye:

Polat, Yusuf (2002). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Bir Sorun Olarak Ünsüz Yumuşaması Kuralı*, Sayı: 25, Nisan-Mayıs-Haziran, sf. 7-15, Anadili Dil Kültürü ve Eğitim Dergisi, A.Ü. TÖMER İzmir Şubesi Yayını.

TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE BİR SORUN OLARAK ÜNSÜZ YUMUŞAMASI KURALI

Yusuf Polat

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi son yıllarda ivme kazanmış bir alan olarak Türkçenin bugün içinde bulunduğu durum açısından önemli ipuçları vermektedir. Biz ana dili olarak Türkçe konuşanların, özel bir çaba göstermememiz durumunda, kolay kolay fark edemeyeceğimiz birçok özellik Türkçeyi bir yabancıya anlatmaya çalıştığımız zaman daha kolay görülüp anlaşılmaktadır. Türkçenin gerçekten hayranlık uyandıran tutarlı yapısının yanı sıra, başta yabancı sözcük girişi olmak üzere değişik nedenlerle bozulmuş veya bozulmakta olan birçok yanını ve yabancı dillerle arasındaki temel farklılıkları da yabancı dil olarak öğretirken belirlemek mümkündür.

Türkçeyi yabancı dil olarak öğretenlerin dilbilgisi öğretiminde karşılaştığı sorunlar arasında, Belirtme Durumu Ekinin nerelerde kullanılacağı veya kullanılmayacağı, Ettirgenlik/ Oldurganlık (Geçişlilik, geçişsizlik) ayrımı ve bunun öğrencilerin anlayabileceği bir biçimde anlatılması ve bazı dilbilgisi ulamlarına ilişkin “kural dışılıkların çokluğu” gibi sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan biri de bazı sözcüklerin son seslerindeki ünsüzlerin yumuşaması ilkesine dayanan “ünsüz yumuşaması” kuralıdır. Bu çalışmada “ünsüz yumuşaması” kuralının öğretiminde karşılaşılan güçlüklerin aşılmasına yönelik bir araştırmanın verileri sunulmaya çalışılacaktır.

Ketçap ya da Ünsüz Yumuşaması Kuralı

M. Ergin’in “sedalılışma ve yumuşama”¹, T. Banguoğlu’nun² “içseste ünlüleşme” olarak adlandırdığı, bizim “ünsüz yumuşaması” adını verdiğimiz, Türkçenin baştan sona bütün dilbilgisi yapılarında karşılaşılan kural öğrencilerin aklında daha iyi kalması bakımından “ketçap” biçiminde formüleleştirilmektedir. “Ketçap” sözcüğündeki “e ve a” ünlüleri silindiğinde geriye kalan “k, ç, t ve p” ünsüzleri iki ünlü arasında yumuşamaktadırlar.

Seslerin dönüşümüne dayanan kurala göre, iki ünlü arasında yer alan veya kendilerinden sonra ünsüz gelen p, ç, t, k ünsüzleri b, c, d, ğ ve zaman zaman da g’ye dönüşür. Örneğin “Benim *uçacağım, çorabım, kilidim ve ilacım var.*” tümcesindeki *uçak* sözcüğün son sesi -k, -ğ’ye; *çorap* sözcüğünün son sesi p, b’ye; *kilit* sözcüğünün son sesi t, d’ye; *ilaç* sözcüğünün sonundaki ç, c’ye dönüşmüştür. M. Ergin’e göre, “Bu değişimin sebebi sedasız konsonantı iki yanındaki vokallerin seda bakımından kendilerine benzetmeleridir.”³ *Çorap, kitap, mutfak, ağaç, çiçek, cep* gibi sözcüklerde kural aksamadan uygulanır. Aynı yazar, “Son seste bulunmayan sesler” başlığı altında, “Türkçede kelime hece sonunda umumiyetle b, c, d, g, ğ sesleri bulunmaz.”⁴ dedikten sonra, “kitap > kitab, ilac > ilaç, derd > dert. ...”⁵ örneklerini vererek, kaynak dilde sonunda yumuşak ünsüz (b, c, d, g, ğ) bulunan sözcüklerin son ünsüzlerinin sertleştirilmesinin bu kuraldan kaynaklandığını belirtmektedir. Buradan yola çıkarak, “ünsüz yumuşaması” kuralının Türkçe sözcüklere uygulanan bir kural olduğunu, yabancı sözcükler söz konusu olduğunda ise, kaynak dilde sondaki yumuşak ünsüzü sertleştirilerek Türkçeleştirilen bu sözcüklerin de böylece kurala uygun hale getirildiğini söyleyebiliriz.

Ancak hemen belirtelim bu kural, yalnızca iki ünlü arasındaki ünsüzlerle ve Türkçe kaynaklı sözcüklerle sınırlı değildir: *yurt, cenk, renk, genç* gibi, -rt, -nt, -nç veya -nk bitimli sözcüklerde de geçerlidir. “*Ben gencim.*” tümcesindeki *genç* önadının son sesi ç, iki ünlü arasındaki yer almamasına karşın c’ye dönüşmektedir. Bunun dışında, kimi sözcüklerin iki biçimde de kullanıldığı olmaktadır. *Kibriti* veya *kibridi, tokatı* veya *tokadı* gibi.

Örneği iyelik eklerinden verdik, fakat kural -Imek Eylemi (*Ben çocuğum.*), Yönelme Durumu Eki (*Turistler uçağa biniyorlar.*) gibi birçok dilbilgisi ulamının yanı sıra sözcük oluşumlarında da

¹ M. Ergin, Türk Dil Bilgisi, s. 63.

² T. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, s. 94.

³ M. Ergin, agy, s. 63.

⁴ Agy, s. 62.

⁵

kullanılmaktadır. Yalın durumuyla “iktisat”, -t bitimli bir sözcükken, “iktisadi” önaında sözcüğün son sesi -t, d’ye dönüşmektedir.

Yalnızca ad veya önaalara uygulanan kural, *git-*, *et-*, *tat-*, *güt-* eylemlerinde de geçerlidir. Gerek eylem çekimlerinde (*gidiyor*, *gider*), gerekse bu eylemlerden yola çıkılarak oluşturulan ad veya önaalarda (*yaradan*, *gidici*, *güdü*, *eder*, *tadımlık*, *vb*) da işlemektedir.

Sözü edilen ünsüzlerle biten özel adların yazımında ve söylenişinde ise ikili bir yol izlenmektedir. “*Ali Konak’a gitti.*” tümcesindeki “*Konak*” sözcüğü “k” ünsüzü korunup, ekten kesme imi (‘) ile ayrılmakta, kuralın gerektirdiği yumuşama da ancak söyleyişte gerçekleşmektedir: “*Ali Konağa gitti.*”

Ölçütsüzlük Sorunu

Adı verilen dilbilgisi kuralları derslerde işlenirken, genellikle tam sayısı verilmeden çok sayıda sözcük, gerek Türkçe kökenli gerekse de yabancı kaynaklı, kural dışı (istisna) olarak sıralanır; *ip*, *top*, *saç*, *süt*, *tüp*, *ceket*, *memleket*, *hasret*, *nefret*, *vb*. Ancak bunların tam bir sayısı verilemediği gibi, kuralı bir ölçüte bağlamak bakımından, ne kadarının örneğin tekkeslemlili, ne kadarının çokkeslemlili, ne kadarının yabancı, ne kadarının Türkçe kökenli olduğu belirtilemez. Çünkü elimizde bulunan dilbilgisi kitaplarında bu yönde bir döküm çalışmasına rastlanmamıştır. Nitekim Tahsin Banguoğlu da, “İçseste Ünlüleşme” başlığı altında ele aldığı kural konusunda, “Eklemde son sesleri ünlüleşen ve ünsüz kalan kelimeleri ayırdetmek için elimizde bir ölçek yoktur. Her birini söyleyişten öğrenir ve tanırız. Ancak ünlüleşenlere tekhecelilerde ve bazı kelime sınıflarında daha çok, çokhecelilerde ve bazı kelime sınıflarında daha az rastlandığını söyleyebiliriz.”⁶ diyerek, bir anlamda, bu ölçütsüzlüğü kabul etmektedir. Ayrıca aşağıda vereceğimiz dökümde de görüleceği gibi, “ünlüleşme” tekkeslemlili sözcüklerden çok, çokkeslemlili sözcüklerde görülmektedir.

Bu durum karşısında kuralın kapsamını, sınırlarını ve kural dışılıklarını belirlemek sağlıklı bir öğretim yapılabilmesi bakımından bir zorunluluktur.

Genel Gruplandırma:

Yukarıda genel çizgileriyle betimlediğimiz kuralın ve yarattığı sorunların etki alanı içerisine giren sözcükleri belirlemek üzere bir sözlük taraması yaptık. Elde ettiğimiz dizelgedeki sözcükleri “tekkeslemlilik”, “çokkeslemlilik” ölçütlerinin yanı sıra, sesbirimlerin sözcük içerisindeki sıralanışına göre kendi içlerinde ayrıca gruplandırdık. Her öbekteki sözcükleri “kurala uyanlar”, “uymayanlar” ve/ya “Kurala Farklı Tepki Verenler” biçiminde ayırdık. İki biçimi de görülen sözcüklerin yanına (*) imini koyduk. Çalışmayı yaparken, Türk Dil Kurumu’nun “Okul Sözlüğü”nü⁷ kullandık. Türkçe ve yabancı kaynaklı sözcüklerden kural dışı olanların yanı sıra, kurala uyan bazılarını da örnek oluşturması bakımından dizelgemize aldık. Sözcüklerin genel biçimsel özelliklerine göre yaptığımız gruplandırma aşağıdaki gibidir. Çalışma kökenbilim (etimoloji) ve sesbilim (fonoloji) incelemesi amacı taşımadığından genel bir döküm ve değerlendirmeye yetinilecektir.

1. Tekkeslemlili Sözcükler

Tekkeslemlilik birleştirici özelliklerinin yanı sıra, sesbirimlerin sıralanışı bakımından benzer ya da farklı özellikleri nedeniyle aşağıdaki gibi sınıflandırdığımız tekkeslemlili sözcüklerde kurala uyan sözcüklerin sayısı uymayanlara göre belirgin bir biçimde azdır. Dolayısıyla yukarıda belirttiğimiz, derslerde belirtilen kural dışı sözcükler arasında “*ip*, *top*, *saç*, *vb.*” gibi tekkeslemlili sözcüklerin sayılması doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü öğretim açısından az olanların belenmesi çok olanların belenmesinden doğal olarak daha kolaydır. Kaldı ki kural, çokkeslemlili Türkçe sözcüklere uygulanan bir kural olduğuna göre kurala uymayanları değil, uyanları “kural dışı” olarak sıralamak (öğretim açısından) daha doğru gözükmektedir. Buradan yola çıkarak, *tekkeslemlili sözcükler*, 1.2. ve 1.3. ile alt başlıklarında verilenler dışında, *kurala uymazlar* demek daha doğrudur.

1.1. Kurala Uymayanlar:

1.1.1. Ünsüz + Ünlü + Ünsüz

⁶ A.g.y, s. 94.

⁷ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, *Okul Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Milliyet yayını 1997.

bit, bot, cet, cip, cop, çit, dut, dük, fok, hiç, jet, kaç, kat, kep, kış, koç, kot, kök, küp, lop, maç, pak, pop, pot, put, rot, saç, sap, set, suç, sup, süt, şap, şut, tak, tek, tip, tok, top, tüp, vat, yat, yok, zaç, zat, ... (45)

1.1.2. Ünlü + Ünsüz

aç, at, ek, et, iç, ip, ok, ot, üç... (9)

1.1.3. Ünlü + Ünsüz + Ünsüz

Alt, aşk, erk, ırk, üst, ... (5)

1.1.4. Ünsüz + Ünlü + Ünsüz + Ünsüz

baht, bank, jant, çark, dart, dost, fark, halk, jest, kamp, kant, kart, kask, kent, kont, kulp, kürk, lort, künk, mask, mert, nefit, pakt, park, pist, post, rant, rüşit, semt, sert, sirk, sırt, şark, şart, şilt, talk, kart, terk, test, tost, turp, Türk, zamk, zapt, zerk, zevk, zift, ... (47)

1.1.5. Ünsüz + Ünsüz + Ünlü + Ünsüz (+ ünsüz)

brüt, step, trup, tröst, ... (4)

1.2. Kurala Uyanlar:

1.2.1. Ünlü + ünsüz

uç, ut, öç ... (3)

1.2.2. Ünsüz + Ünsüz + Ünlü + Ünsüz

Briç, flüt, grip, grup, stat, klip, slip, ... (7)

1.2.3. Ünsüz + Ünlü + Ünsüz + Ünsüz

Felç, hınç, harp, harç, borç, yurt, dinç, genç, denk, linç, tunç, vinç, kalp, konç, kürt, renk, cenk, bent, beñç, ... (19)

1.2.4. Ünsüz + Ünlü + Ünsüz

But, cep, taç, tat, çok, dip, kap, ... (7)

1.3. Kurala Farklı Tepki Verenler

hak, haç, hat, şık, ... (4)

2. Çok Seslemlı Sözcükler

Aşağıda görüldüğü gibi, -t bitimli sözcükler -at, -et bitimli sözcüklerin diğerlerinden belirgin bir biçimde daha fazla ve çok büyük bir oranda "yabancı kaynaklı" olmaları nedeniyle; -it, -it, -ut ve -üt bitimli sözcüklerden ayrı olarak sınıflandırılmışlardır. Ayrıca, alıştırma hazırlama çalışmalarında farklı örnekler verilebilmesi bakımından böyle bir yola gidilmiştir.

2.1. -t Bitimli Sözcükler

2.1.1. -at Bitimliler:

2.1.2. Kurala Uymayanlar:

akrobat, ameliyat, arasat, aristokrat, avukat, ayniyat, evveliyat, fitrat, fiyat, fosfat, hasat, haşarat, hayat, hayrat, ıslahat, ihracat, ihtiyat, iktisat, ilahiyat, iltifat, inşaat, inzibat, irtibat, itaat, ithalat, itikat, izahat, kabahat, kainat, kanaat, karbonat, karbonhidrat, kesat, kontrat, kravat, liyakat, lügat, makat, malumat, maneviyat, mefruşat, mevduat, mukadderat, musallat, mücevherat, müfredat, mühimmat, mürettebat, naat, nakarat, nakliyat, nasihat, neşriyat, nitrat, ordinat, otomat, peşinat, primat, prostat, psikopat, pusat, rahat, rasat, refakat, saat*, sadakat*, sakat, sakatat, saltanat, sanat, sebat, sefahat, seyahat*, surat, şarkiyat, şatafat, şefkat, şeriat, tabiat, tahkikat, tahkimat, tahsilat, tahsisat, takat*, takibat, taksirat, talimat, tarikat, tebligat, tedrisat, teknokrat, teminat, termostat, tertibat, tesisat, Tevrat, tezahürat, Türkiyat, varidat, vasat, vukuat, zanaat, zayıat, zekat, zerzevat, ziraat, ... (106)*

2.1.3. Kurala Uyanlar:

istibdat, itimat, kanat, maksat, pomat, serenat, serhat, tokat*, ... (8)*

2.1.2. -et Bitimliler:

2.1.2.1. Kurala Uymayanlar:

ahret, akıbet, alamet, alet, anket, aşiret, atlet, balet, basiret, basket, bilet, briket, cehalet, ceket, cemiyet, davet, dehşet, demet, devlet, diyabet, diyet, ebcet, ehliyet, elastikiyet, emanet, eyalet, eziyet, gaflet, gulet, gölet, gurbet, hakaret, haşmet, hayret, hazret, heybet, heyet, hezimet, hiddet, hizmet, hürmet, hürriyet, hüsünüyet, hüviyet, ibadet, ibret, iffet, ihanet, ikamet, illet, isabet, iskelet, istikamet, işaret, izafet, jilet, jorjet, kamyonet, kaset, kasket, kasvet, katiyet, kefarete, kemiyet, keramet, kerevet, kısmet, kıyafet, kıyamet, kıymet, kornet, kraliyet, kriket, kuartet, kudret, kuvvet, kümbet, küvet, lezzet, Liret, maharet, mahiyet, mahkumiyet, maiyet, maket, maliyet, manşet, marifet, market, mazeret, memleket, memuriyet, merhamet, meziyet, mihnet, milliyet, misket, motosiklet, musibet, mutlakiyet, mücerret, müddet, müebbet, mühlet, münasebet, mürüvvet, müspet, namzet, nedamet, nefret, nezaret, nihayet, nimet, nispet, niyet, nöbet, ofset,

omlet, operet, özet, paket, palet, pipet, plaket, poşet, puset, rağbet, raket, rehabet, rekabet, resmîyet, rezalet, riyaset, roket, rozet, rutubet, rüşvet, saadet, sadaret, sandalet, sebebiyet, sefaret, selamet, sepet, servet, sıklet, silüet, siyaset, sohbet, soket, suret, süet, şerbet, şikayet, şirket, şirret, tablet, taravet, teğet, ticaret, tilavet, tornet, trompet, tualet, ücret, ülfet, ümmet, vagonet, vahdet, varyet, vaziyet, velinimet, veraset, vilayet, zahmet, zarafet, zaruret, zihniyet, zillet, ziyafet, ziyaret, ziyet, ... (182)

2.1.2.2. Kurala Uyanlar:

adet, mabet, senet, velet... (4)

2.1.3. -it, -it/-ut/-üt Bitimliler

2.1.3.1. Kurala Uymayanlar:

Asit, iskorpit, istavrit, izmarit, karpit, kesit, kiremit, limit, linyit, menenjit, müstebit, nefrit, ozalit, pelit, plebisit, presbit, sabit, sistit, sülfamit, tespit, transit, vesait, zabıt, bulut, çaput, kaput, karşıt, konut, nemrut, ölçüt, örgüt, paraşüt, somut, soyut, sükut, yakıt, yakut, yanıt, yapıt, yaşıt, yazıt ... (41)

2.1.3.2. Kurala Uyanlar:

geçit, kibrit, kilit, mescit, mevlit, mucit, mücahit, mürit, mürşit, oksit, peroksit, piramit, reşit, resmigeçit, şahit, şehit, şerit, tahdit, tehdit, taksit, taklit, tecrit, tekit, temcit, tenkit, tevhit, teyit, tiroit, ümit, yiğit, kasıt, kayıt*, mevcut, nohut, öğüt, söğüt, vücut, taahhüt, tekaüt, temerrüt, tevellüt, velut, zümrüt, ... (43)

2.1.4. Ünsüz + t bitimliler:

2.1.4.1. Kurala Uymayanlar:

artist, asfalt, cömert, faşist, flört, gitarist, karikatürist, kokart, kükürt, labirent, levent, müşkülpesent, oysayt, oportünist, optimist, pankart, pasaport, realist, sadist, senarist, serbest, terörist, tişört, turist, varyant... (25)

2.1.4.2. Kurala Uyanlar:

pazibent, raunt, slayt, züğürt, ... (4)

2.2. -p Bitimli Sözcükler

2.2.1. Kurala Uymayanlar:

izotop, radyoizotop, zıpzıp, zirzop, ... (4)

2.2.2. Kurala Uyanlar:

ahbap, akrep, etap, eşarp, grup, hesap, hizip*, iltihap, kalıp, kebab, ketçap, kezzap, matkap, maytap, merkep, otostop, periskop, pikap, polip, rahip, rakip, recep, regaip, sahip, salep, sebep, seloteyp, sevap, subap, şarap, tabip, tahrip, takip, talip, tasvip, tekzip, teleskop, tenasüp, tensip, terkip, vacip, ... (41)

2.3. -k Bitimli Sözcükler

2.3.1. Kurala Uymayanlar:

2.3.1.1. Ünlü + k bitimliler

ahlak, arabesk, evrak, infilak, intibak, istimlak, ittifak, mutabık, nutuk*, özerk, tahkik, tatbik, tazyik, ... (13)

2.3.1.2. Ünsüz + k bitimliler

arabesk, özerk, ... (2)

2.3.2. Kurala Uyanlar:

2.3.2.1. Ünlü + bitimliler

alkolik, biftek, diskotek, estetik, elektrik, fanatik, frikik, genetik, istatistik, konyak, manyak, peruk, pleybek, polemik, politik, romantik, sarkık, sokak, yutak, yatak, batak ... (21)

2.3.2.2. Ünsüz + bitimliler

fiyonk, mihenk, ... (2)

2.4. -ç Bitimli Sözcükler

2.4.1. Kurala Uyanlar

2.4.1.1. Ünlü + ç bitimliler

ağaç, ilaç, akaç, anaç, sığırtmaç, almaç, amaç, andaç, araç, ardıç, bulamaç, ayıraç, ayraç, babaç, başlangıç, çalgıç, çekiç, dağlıç, dalgıç, dolambaç, emeç, gereç, gelgeç, hallaç, haraç, hariç, hörgüç, ihraç, ihtiyaç, kapkaç, kerpiç, kılıç, kıraç, kırbaç, kırlangıç, kaskaç, kireç, miraç, ortaç, püskürteç, sandviç, saraç, soğutmaç, sorguç, süreç, turaç, tutaç, tutamaç, tutmaç, utangaç, üşengeç, yamaç, yargıç, yengeç, yüzgeç, ... (55)

2.4.1.2. Ünsüz + ç bitimliler

iğrenç, inanç, istenç, basınç, bilinç, dayanç, direnç, edinç, gepegenç, gülünç, güvenç, ilenç, inanç, istenç, kazanç, kıskanç, kıvanç, övünç, özenç, pirinç, sevinç, turunç, usanç, ... (23)

2.4.2. Kurala Uymayanlar

birkaç, ...

Sayısal Değerlendirme:

Değerlendirmeye aldığımız sözcüklerin sayısal dökümü aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir. Tabloda tek seslemliler, biçimsel özelliklerine bakılmaksızın, kurala uyan ve uymayan olarak bir arada ele alınmışlardır. Diğer çokseslemliler ise son seslemlerine göre, kural karşısındaki durumları göz önünde bulundurularak sınıflandırılmışlardır.

SÖZCÜK BİÇİMİ	Kurala Uyan	Uymayan	Toplam
Tekseslemliler	40	110	150
Çokseslemliler -at Bitimli	8	106	114
Çokseslemliler -et Bitimli	4	182	186
Çok seslemliler -it/it/ut/üt Bitimli	41	43	84
Çokseslemliler ünsüz+t bitimli	4	25	29
Çokseslemliler -k Bitimli	23	15	38
Çokseslemliler -p Bitimli	41	4	45
Çokseslemliler -ç Bitimli	55	1	56
Tek/Çok seslemliler	216	486	702

Tablo incelendiğinde, ünsüz yumuşaması kuralına uyan, uymayan veya farklı tepki veren sözcüklerin toplam sayısı 702 olarak gözükmektedir. Bu sayının, bizim temel aldığımızdan daha büyük çaplı bir sözlük taranması durumunda, artacağı açıktır.

Bu 702 sözcükten kurala uyanların sayısı 216 iken, kurala uymayanların sayısı 482'dir. Kural dışılık, çoğunluğun uyduğuna uymayan azınlık için geçerli olduğuna göre, kurala uyanları "kural dışı" olarak tanımlamak şimdilik daha doğruymuş gibi gözükmektedir.

Ölçütlendirme Denemesi

Tekseslemliler olup kurala uymayan 216 sözcük kendi içinde 5 ayrı öbek oluşturmaktadır. Bunlardan ünsüz+ünlü+ünsüz (bot, çit, ...), ünlü+ünsüz (et, ip...) öbekleri, "p, ç, t, k ünsüzleri iki ünlü arasında "b, c, d, ğ(g)"ye dönüşür" yargısı gereği olan yumuşamaya uymadıklarından "gerçek anlamda" kural dışıdır. Ancak kalan diğer 3 öbek [ünlü+ünsüz+ünsüz (alt, aşk); ünsüz+ünlü+ünsüz+ünsüz (dost, fark); ünsüz+ünsüz+ünlü+ünsüz (+ünlü) (step, tröst)] son seslemlerindeki ünsüz iki ünlü arasına girmediğinden bu kuralın dışında olmalıdırlar. Dolayısıyla bir aykırılıktan söz edilemez. Bu durumda kurala uyanları kural dışı olarak değerlendirmek, ancak bunları da kendi içlerinde gruplandırmak gerekir. Bu bilgiler ışığı altında, *tek seslemliler sözcükler, 40 kural dışı sözcük dışında ünsüz yumuşaması kuralına uymazlar* demek yanlış olmaz. Bu öbekte ilgili son yargı da öbekteki sözcüklerin büyük çoğunluğunun yabancı kaynaklı sözcük olduklarıdır.

Yukarıda kuralın çokseslemliler Türkçe sözcüklere uygulandığını, Türkçe sözcüklerin sonunda b, c, d, g ünsüzlülerinin bulunmaması nedeniyle, kaynak dilde sonlarında bu ünsüzler bulunan yabancı sözcüklerin son ünlülerinin sertleştirilerek, bir anlamda Türkçeleştirilerek alındığını belirtmiştik. Nitekim Fransızcadaki aslı "pommade"⁸ olan sözcük Türkçeye "pomat" biçiminde alınmıştır. Söz konusu sözcüğün kurala uyuyor oluşu da kuralın çokseslemliler Türkçe sözcüklere uygulandığı yönündeki düşüncüyü doğrulamaktadır. Ancak aynı düşünce, "ölçüt, yakıt, gölet, örgüt" gibi çokseslemliler ve Türkçe kökenli sözcüklerde geçerliliğini yitirmektedir. Dolayısıyla Türkçe kökenli olmalarına karşın kurala uymayan çokseslemliler Türkçe sözcükleri kural dışı olarak nitelendirmek gerekir. Öte yandan örnek olarak verdiğimiz sözcüklerin "gölet" dışında, "eylem köklü" (yak-, yakıt; ölç-, ölçüt) ve "yeni türetilmiş" sözcükler olması ilgi çekici bir ortak özelliktir. Nitekim "yiğit, öğüt, söğüt" sözcükleri, "eski" Türkçe sözcükler olarak, sesbirimleri açısından yukarıdakilerle aynı özelliklere sahipken kurala uymaktadırlar.

Bu bilgilerden yola çıkarak -p, -ç, -t, -k bitimli sözcükler, kural karşısındaki tepkilerine göre yeni, eski, Türkçe kökenli ve yabancı kaynaklı gibi dört ana başlık altında toplanabilirler. Kuralın etki alanına giren sözcükler aşağıdaki gibi bir ölçütlendirme çalışmasının ardından, ikinci tablodaki gibi ayrıca sınıflandırılabilirler. Hemen belirtelim, "Eskilik; yenilik" ölçütü yalnızca Türkçe kökenli Türkçe sözcükler için geçerlidir.

⁸ Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük.

Sözcük	Ayrıcı/ Birleştirici Özellikler						Kurala uyar
	Teksesleml i	Çoksesleml i	Türkçe Kökenli	Yabancı Kaynaklı	Eski	Yeni	
Ağaç	-	+	+	-	+	-	+
Bulut	-	+	+	-	+	-	-
Çaput	-	+	+	-	+	-	-
Gölet	-	+	+	-	-	+	-
Karşıt	-	+	+	-	-	+	-
Kesit	-	+	+	-	-	+	- +
Kibrit	-	+	+	-	+	-	- +
Kilit	-	+	+	-	+	-	+
Konut	-	+	+	-	-	+	-
Ölçüt	-	+	+	-	-	+	-
Örgüt	-	+	+	-	-	+	-
Özet	-	+	+	-	-	+	-
Somut	-	+	+	-	-	+	-
Soyut	-	+	+	-	-	+	-
Teğet	-	+	+	-	-	+	-
Yakıt	-	+	+	-	-	+	-
Yanıt	-	+	+	-	-	+	-
Yapıt	-	+	+	-	-	+	-
Yaşıt	-	+	+	-	-	+	-
Yiğit	-	+	+	-	+	-	+
Aç	+	-	+	-	+	-	-
Ek	+	-	+	-	+	-	-
İstibdat	-	+	-	+			+
Kanat	-	+	+	-	+	-	+
Davet	-	+	-	+			-
Genç	+	-	+	-	+	-	+
İğrenç	-	+	+	-	+	-	+
Bent	-	+	-	+			+

Tabloya göre, *ağaç* ve *aç* sözcüklerinden birinin kurala uyması diğerinin uymaması, tekkeslemlilik ölçütüne bağlıdır. *İstibdat* ve *kanat* sözcüklerinin ayrıcı özelliği ise birincisinin *yabancı kaynaklı* diğerinin ise *Türkçe kökenli* olmasıdır. *Kilit* ve *kesit* sözcüklerinden, her ikisi de Türkçe kökenli olmasına karşın, birincisinin kurala uyması diğerinin uymaması, birincisinin *eski*, ikincisinin ise *yeni* sözcük olmasından ileri gelmektedir. *Genç*, *ığrenç* ve *bent* sözcükleri ise ilki Türkçe kökenli, eski, ikincisi çokseslemlilik, Türkçe kökenli, eski, üçüncüsü ise tekkeslemlilik, yabancı kaynaklı gibi benzer ve aynı özelliklere sahip olmalarına karşın kurala uymaktadırlar. Buradaki belirleyici özellik üçünün de *ünsüz + ç, t* gibi bir ses dizilişine sahip olmalarıdır. Bu özellik, biri yumuşama, diğeri Türkçe sözcüklerin sonunda b,c,d,g,ğ ünsüzleri bulunmaz kuralından kaynaklansa da, gerek tekkeslemlilik gerekse de çokseslemlilik sözcüklere uygulanıyor oluşu nedeniyle öğretimde bir ölçüt olarak kullanılması gereken bir özelliktir.

Çokseslemlilik sözcük öbeğinde dikkati çeken nokta, -at ve -et bitimli sözcüklerin büyük oranda bu kurala uymuyor olmalarıdır. Her iki öbekte kurala uyan sözcük sayısı yalnızca 12'dir. Dolayısıyla *bu 12 sözcük dışında -at ve -et bitimli sözcükler ünsüz yumuşaması kuralına uymazlar* denebilir.

Buna karşılık -it/ıt/ut/üt bitimli sözcükler için yukarıdaki gibi kesin bir ölçüt vermek olanaklı gözükmemektedir. Çünkü her ikisi de -it bitimli olduğu halde *geçit*, (-di) ve *kesit* (-ti) sözcüklerinden birincisinin kurala uymaması, diğerinin uymaması birincisinin *eski*, ikincisinin *yeni* olması dışında başka bir gerekçe ile açıklanabilir gözükmemektedir. Ancak bu, öğrenci açısından kolay öğrenilebilecek bir özellik değildir. Söz konusu grupta yer alıp da kurala uyan ve uymayan sözcüklerin sayıları birbirlerine çok yakın olduğundan, özellikle yabancı dil olarak Türkçe öğrenen birisi açısından tam bir *karmaşa* söz konusudur. Burada yapılması gereken kullanım sıklığı ölçütüne dayanılarak bu sözcüklerin bir süzgeçten geçirilmesi, elde edilecek yeni sözcük topluluklarının pekiştirilmesine dayalı alıştırmalar

üretilmesi olabilir. Örneğin *kibrit, kilit ve geçit* sözcüklerinin günlük yaşamdaki kullanım sıklığı *nemrut, temcit ve tevhit* sözcüklerinden daha yüksektir.

-p bitimli sözcüklerde kurala uymayan sözcük sayısı yalnızca 4 olarak gözüktüğünden bir sorundan söz edilemez.

-k bitimli sözcüklerde, örneğin *arabesk* ve *özerk* sözcüklerinin son sesleri iki ünlü arasına gelemeyeceğinden böyle bir yumuşuma zaten beklenemez. Kalan sözcüklerden -ak bitimlilerin genellikle kurala uymadığı, buna karşılık -ik ve -ek bitimlilerin kurala uyduğu görülmektedir. Ancak burada da kurala uyanlarla uymayanlar arasındaki sayısal yakınlık tam bir yargıya ulaşılmasına olanak vermemektedir.

-ç bitimli sözcükler ise kurala büyük oranda uyuyor olmalarının yanı sıra, Ünlü + ç ve Ünsüz + ç bitimli olmak üzere iki ana grupta toplanıyor olmaları ve çoğunlukla Türkçe kökenli oluşlarıyla dikkat çekmektedirler.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak bu çalışmayla ortaya konan veriler, ünsüz yumuşaması kuralının belli ölçütlere oturtulması güç bir kural olduğunu, özellikle -t bitimli sözcüklerde nedeni basit gözlemlerle açıklanamayan kimi tutarsızlıkların bulunduğunu, dolayısıyla özellikle yabancılara öğretiminin hiç de kolay olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumun oluşmasına neden olan en belirgin etken ise dünden bugüne süregelen yabancı sözcük girişidir. Türkçe kökenli olduğu halde kurala uymayan sözcükler bulunsa da, sözcüklerin büyük çoğunluğu “yabancı kaynaklı”dır. Üstelik ele aldığımız sözlükte son günlerde dilimize giren ve girmeyi sürdüren “İngilizce” sözcükler bulunmamaktadır; onların da karşılık olarak önerilen sözcüklerin tutmaması durumunda dilimize yerleşeceği, bu karmaşanın artacağı anlaşılmaktadır.

Öğretim söz konusu olduğunda, yukarıda söz ettiğimiz, “yenilik; eskilik; Türkçe kaynaklılık; yabancı kaynaklılık” ölçütleri, öğrenci açısından *anlamlı* ya da *öğrenilebilir* gözükmeyeceğinden, en kolay görülebilen özellik olan “sesbirim” ölçütü kullanılmalı ve özellikle -t bitimli sözcüklerin kurala uyanları, uymayanlara göre daha az olduklarından birer dizelge olarak sunulmalıdır.

Bu veriler ve sözcük dizelgeleri, ünsüz yumuşaması kuralına ilişkin alıştıırma hazırlama çalışmalarına temel oluşturmak bakımından yararlıdır. Türkçenin özellikle yabancı dil olarak öğretiminde sorun olarak karşımıza çıkan bu ve benzeri sorunların tek tek ele alınarak ayrıntılı olarak incelenmesi, bu verilerin bütün olarak elde bulunması yeni çalışmalara taban oluşturabilecektir. Örneğin Ubila’da⁹ da ulaşılabilir bir bilgisayar programında, -p, -k, -ç-, -t; fstkçşhp bitimli, tekselemlili veya çokselemlili ve benzeri ayırıcı/ birleştirici biçimsel özelliklerine göre dizelgeler halinde bulabilmek “alıştıırma” hazırlayanlar için çok büyük yarar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA:

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1985.

BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara 1995.

Okul Sözlüğü, TDK Yayınları, Milliyet 1997.

⁹ Ubila, Uluslar arası Bilgi Ağı sözcüklerinin kısaltması olup İnternet karşılığı önerilmiştir.

